

VIDA RUDAITIENĖ

APIE PRIESAGŲ VEDINIŲ VARTOJIMĄ LIETUVIŲ KALBOJE

Šiam straipsniui panaudota medžiaga autorės surinkta 1987–1989 metais pagal „Leksikos tyrimo anketą“, kurią taip pat sudarė autorė. Iš jos matyti kai kurių leksikos variantų, tiek norminių, tiek nenorminių, vartojimas. Pasinaudota ir raštų kalba.

Anketoje keliamos šios svarbiausios problemos: 1) tarptautinių žodžių vartojimas (kurį žodį — lietuvišką ar tarptautinį, kai jų reikšmės sutampa — dažniausiai linkę vartoti informantai); 2) lietuviškų ir tarptautinių žodžių vartojimas perkeltinėmis reikšmėmis; 3) žodžių reikšmių įvairovė — tas pats žodis gali turėti įvairių reikšmių, pavyzdžiui, *guolis* — vieniems informantams — tik „gulėjimo vieta“, o kitiems — „tam tikra mechanizmų dalių atraminė detalė“; *siūlas* — „plonai susuktas verpalas“, „chirurginis siūlas“, „tech. terminas sriegio siūlas“ ir kt.; 4) frazeologizmų vartojimas (kurie frazeologizmai dažniau vartojami ir kurie informantai dažniau juos linkę vartoti); 5) sudurtinių žodžių ir įvairių santrumpų vartojimas; 6) priešdėlių ir priesagų vedinių vartojimas.

Tirta, kokia yra realioji atskirų sričių, įvairaus išsilavinimo žmonių kalba. Klausinėti informantai, dirbantys mokslo, gamybos, kultūros, medicinos, buitinio gyventojų aptarnavimo, švietimo, žemės ūkio, ryšių bei transporto srityse.

Anketoje pateikta po kelis žodžių ar pasakymų variantus, ir informantai turėjo pasirinkti vieną iš jų. Buvo prašoma: „Pabraukite tą žodį ar žodžių junginį, kurį vartojate“. Pasirodė, kad informantai dažnai linkę vartoti įvairių barbarizmų, hibridų, vertalų; taip pat neretai klysta vartodami sudurtinius žodžius, įvairias santrumpas, priešdėlių ir priesagų vedinius. Šį kartą domėjomės mokslo srityje dirbančių žmonių kalba. Apklausti 98 mokslo sferos darbuotojai. Tai filologai, teisininkai, ekonomistai, technikos, žemės ūkio, gamtos mokslų, planavimo ir buhalterinės apskaitos specialistai, dirbantys Lietuvos mokslų akademijos institutuose, Klaipėdos jūrų muziejuje ir akvariume, Šiaulių pedagoginiame institute, Šiaulių „Nuklono“ konstruktorių biure (konstruktoriai, inžinieriai, paprastai dirbantys mokslinį darbą). Visi baigę aukštąjį mokslą, daugelis iš jų turintys mokslinius laipsnius ar vardus. Visiems lietuvių kalba yra gimtoji. Vadinasi, tirti dabartinės bendrinės lietuvių kalbos vartotojai, kurių amžiaus vidurkis — 37 metai.

Domėtasi ir priesagų vedinių vartojimu. Bandyta išsiaiškinti, kuriuos jų dažniau linkstama vartoti, kokios ryškesnės šių vedinių vartojimo tendencijos. Priesagų vediniai įvertinami ir kalbos normos požiūriu. Taigi priesagų vediniai, kurie patei-

kiami anketoje, buvo parenkami atsižvelgiant į atskirų priesagų darumą ir į būdingiausius klaidas, kurios susijusios su kai kurių priesagų vedinių daryba bei vartojimu.

Vienas iš produktyviausių ir lanksčiausių žodžių darybos būdų bendrinėje lietuvių kalboje yra priesaginė žodžių daryba. Skirtingai nuo priešdėlio, priesaga eina po pagrindinio kamieno prieš galūnę, su kuria ji susijusi, nes „lietuvių kalboje priesaga palyginti retai, tikrai nekaitomuose žodžiuose, gali viena pati eiti darybos formantu, plg. *kit-aip*, *vien-ur*“¹.

Priesaginė žodžių daryba taip pat išplėtė bendrinės lietuvių kalbos žodyną. Ši daryba labai produktyvi dabar ir sudarant naujus daiktavardžius bei būdvardžius.

Lietuvių kalboje iš daiktavardžių „žymiai dažnesni yra dariniai, negu paprastieji žodžiai. Dauguma tų darinių yra vediniai ir tik nedidelė dalis — sudurtiniai daiktavardžiai. Dažniausi yra priesagų vediniai — jų vienu yra keletą kartų daugiau, negu visų likusiųjų darinių“².

Bendrinėje lietuvių kalboje labai produktyvi priesaginė daryba daiktavardžių, kurie eina asmenų pavadinimais. Vieni iš jų yra veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (*nomina agentis*). Tai daiktavardžiai, kurie su priesagomis ar galūnėmis yra padaryti iš veiksmazodžių ir reiškia veiksmų atlikėjus. Vienos iš dariausių šios grupės priesagų yra *-tojas*, *-a* ir *-ėjas*, *-a*. Kiti yra vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (*nomina attributiva*), t. y. tokie daiktavardžiai, kurie su priesagomis ar galūnėmis padaryti iš būdvardžių, daiktavardžių ar kitų vardažodžiams artimų žodžių ir žymi asmenį pagal kurią nors būdingą ypatybę. Viena iš dariausių šių vedinių priesagų yra *-ininkas*, *-ė*, o iš tarptautinių — *-istas*, *-ė*.

Bendrinėje lietuvių kalboje produktyvi ir priesaginė daryba daiktavardžių, kuriais žymimi asmenys pagal jų profesiją, specialybę, užsiėmimą. Jie padaryti su priesagomis arba galūnėmis iš daiktavardžių, ypač dažnai žyminčių asmens verslo bei darbo objektą. Šių vedinių dariausia priesaga yra *-ininkas*, *-ė*; tarptautinių žodžių dažniausia priesaga — *-istas*, *-ė*. Nauji šios rūšies vediniai paprastai visi sudaromi su priesaga *-ininkas*, *-ė*, o jų reikalingumą lemia ir ekstralingvistiniai faktoriai: atsiranda naujų profesijų, specialybių, užsiėmimų.

Lietuvių kalboje gausėja ir daiktavardžių, žyminčių asmenis pagal jų kilmę bei priklausymą. Jie dažniausiai sudaromi su priesagomis iš kitų bendrinių ar tikrinių daiktavardžių. Minėtų daiktavardžių daryboje labai įprasta priesaga *-ietis*, *-ė*.

Bendrinėje lietuvių kalboje minėtų priesagų vediniai dažnai sinonimiškai vartojami su kitų priesagų vediniais arba kitos darybos daiktavardžiais.

(Aptarsime priesagų vedinių vartojimo anketinius duomenis.)

Anketoje buvo pateiktas sakiny: *Vaikinas dirba uoste (iškrovėju, krovėju, kroviku)*, kur reikėjo pasirinkti vieną iš skliausteliuose nurodytų variantų. Pasirodo, kad populiariausias iš jų — *krovikas*: iš 95 atsakiusių jį nurodė 56 (57,1 %), *krovėją* — 32 (32,7 %). Šiuo atveju netinkantį variantą *iškrovėjas* pasirinko 7 (7,1 %)

¹ Urbutis V. Žodžių darybos teorija. V., 1978. P. 214.

² Taip pat jo. Daiktavardžių daryba // Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1. P. 252.

informantai: 5 technikos ir 2 teisės mokslų specialistai. Vediny *iškrovėjas* lietuvių kalboje pateisinamas tik tada, kai reikia nurodyti darbo kryptį. Pavyzdžiui, jei kurioje nors organizacijoje kraunamuosius darbus atlieka tie patys darbininkai, tai galima juos vadinti *krovikais*, *krovėjais* (plg. *pakrovėjas*—*iškrovėjas*).

Dabartinėje lietuvių kalboje varijuoją asmenų pavadinimai pagal profesiją, specialybę ar užsiėmimą su lietuviška priesaga *-ininkas*, *-ė* ir tarptautine *-istas*, *-ė*. Buvo įdomu žinoti, ar dažniau linkstama vartoti priesagos *-istas*, ar *-ininkas* vedinius. Anketoje pateikti variantai: *motociklininkas*—*motociklistas*, *kranininkas*—*kranistas*, *traktorininkas*—*traktoristas*. Pasirodo, kad populiariesni yra priesagos *-ininkas* vediniai: juos renka 44,73 % mūsų apklaustųjų, priesagos *-istas* vedinius — 26,37 %. Taigi pastebima tendencija vengti tarptautinės priesagos *-istas* vedinių. Iš pateiktųjų vedinių su priesaga *-ininkas* dažniausiai nurodomas *kranininkas* — jį pažymėjo 74(75,5 %) iš 97 atsakiusiųjų, o iš priesagos *-istas* vedinių — *futbolistas*: jį pasirinko 36(36,7 %) iš 98 atsakiusiųjų ir *traktoristas*, kurį pažymėjo 33(33,7 %) iš 98 atsakiusiųjų. Taip pat įdomu pažymėti, kad anketoje pateiktus priesagos *-istas* vedinius dažniau renka žemės ūkio (22,37 %; *-ininkas* — 7,38 %), ekonomikos (15,6 %; *-ininkas* — 8,9 %), teisės (14,08 %; *-ininkas* — 11,4 %) mokslų specialistai.

Priesagos *-ininkas*, *-ė* vediniai gana dažni lietuvių kalboje, tiek raštu, tiek ir šneka-mojoje. Jie linkę nurungti kitų priesagų vedinius. Taigi ir mūsų informantai iš an-ketoje pateiktų variantų *prozininkas*—*prozaikas* pirmenybę teikia *prozininkui* — jį pasirinko 67(68,4 %) iš 98 atsakiusiųjų, o *prozaiką* — 31(31,6 %). Didžiausias skaičius iš pasirinkusių leksikos variantą *prozaikas* yra filologų³: iš 20 jį nurodė 9(29 %), o 11(16,4 %) — *prozininką*.

Priesagos *-ininkas*, *-ė* vedinių gausumui ir populiarumui lietuvių kalboje turi įta-kos ir tai, kad šie vediniai gali būti sudaromi iš įvairios morfologinės struktūros žodžių, paprastai daiktavardžių. Gausėja jų, sudarytų ir iš sudurtinių daiktavardžių, turinčių dėmenį *-tyra* ir einančių mokslo šakų pavadinimais, pvz.: *dirvotyra*—*dirvotyrininkas*, *-ė*, *kraštotyra*—*kraštotyrininkas*, *-ė*, *menotyra*—*menotyrininkas*, *-ė*, *mokslotyra*—*mokslotyrininkas*, *-ė*, *tautotyra*—*tautotyrininkas*, *-ė*. Dėmuo *-tyra* gali būti duriamas ir prie tarptautinio žodžio, pvz.: *patentotyra*, *teatrotyra*. Iš šių sudurtinių žodžių taip pat padaromi daiktavardžiai su priesaga *-ininkas*, *-ė*: *patento-tyrininkas*, *-ė*, *teatrotyrininkas*, *-ė*. Minėtos darybos priesagos *-ininkas*, *-ė* daiktavar-džiai paprastai eina mokslininkų pavadinimais. Šalia vartojama ir grynai tarptau-tiniai mokslo šakų pavadinimai, ypač dažnai turintys sudėtinį dėmenį *-logija* (*-log-*+*-ija*), pvz.: *kultūrologija*, *literatūrologija*, *patentologija*, *teatrologija*. Daiktavar-džiai, turintys dėmenį *-logas*, *-ė*, eina mokslininkų pavadinimais, pvz.: *kultūrolo-gas*, *-ė*, *literatūrologas*, *-ė*, *patentologas*, *-ė*, *teatrologas*, *-ė*. Dėmenys *-logija*, *-logas*, *-ė* gali būti duriami ir prie lietuviško daiktavardžio, pavyzdžiui, *dainologija*, *daino-logas*, *-ė*.

Taigi lietuvių kalboje dažnai sinonimiškai vartojami priesagos *-ininkas*, *-ė* daikta-vardžiai, padaryti iš sudurtinių, turinčių dėmenį *-tyra*, ir daiktavardžiai, turintys

³ Dauguma mūsų apklaustųjų filologų yra rusų kalbos specialistai.

dėmenį *-logas*, *-ė*. Buvo įdomu žinoti, kuriems iš šių daiktavardžių pirmenybę teikia mūsų informantai. Iš anketoje pateiktųjų *teatrotyrininkas*—*teatrologas*, *patentotyryninkas*—*patentologas* mūsų informantai dažniau linkę vartoti daiktavardžius su dėmeniu *-logas*: juos nurodė 77,5 %, o *-ininkas* — 16,35 %. Iš 93 atsakiusių vedinį *teatrologas* rinkosi 79(83,6 %), *teatrotyrininkas* — 14(14,3 %), o iš 88 atsakiusių *patentologą* pažymėjo 70(71,4 %), *patentotyryninką* — 18(18,4 %) informantų. Didžiausias procentas (50 %; *-logas* — 18,8 %) pasirinkusiųjų nurodė priesagos *-ininkas* vedinius yra technikos mokslų specialistai.

Atsiranda ir ateityje atsiras vis daugiau mokslo šakų. Reikės ir naujų tų mokslo šakų bei mokslininkų pavadinimų. Minėto tipo naujadarai (ypač su dėmenimis *-logija*, *-logas*, *-ė*) kai kuriose kalbose jau seniai vartojami. Dėl kalbų kontaktų jie paplito ir lietuvių kalboje.

Gana tvirtai laikosi hibridai su priesaga *-orius* (*giedorius*, *pasakorius*), kiek rečiau vartojamas priesagos *-auninkas* vedinys *keliauninkas* (= *keliautojas*, *keleivis*). Mat daugelis iš jų turi specifinę reikšmę ir nelengvai pakeičiami. Ypač populiarius *pasakorius*: iš 97 atsakiusių jį pasirinko 54(54,1 %); *pasakotoją* — 43(43,9 %). *Giedorių* nurodė 48(49 %). Hibridą *keliauninkas* pažymėjo savo atsakuose 29(29,6 %) iš 96 atsakiusių.

Dar vartojami kalboje ir hibridai su priesaga *-adėjas*. Iš anketoje pateiktų variantų *piktadarys*—*nenaudėlis*—*niekadėjas* 13(13,3 %) iš 94 atsakiusių pasirinko nevykusį minėtos priesagos vedinį *niekadėjas*. Tai 7 iš 23 technikų, 2 iš 15 ekonomistų, 2 iš 16 teisininkų, 1 iš 28 filologų, 1 iš 10 gamtininkų.

Dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje gana dažnai vartojami priesagos *-ietis*, *-ė* vediniai. Ir tarmėse, ir bendrinėje lietuvių kalboje su priesaga *-ietis*, *-ė* sudaromi asmenų pavadinimai iš jų gyventų ar gyvenamųjų miestų, miestelių, kaimų vardų pvz.: *birštonietis*, *-ė* DLKŽ 81, *sasnavietis*, *-ė* LKG I 411, *vilkaviškietis*, *-ė* DLKŽ 939, *vilnietis*, *-ė* DLKŽ 940.

Tam pačiam reikalui vartojamos ir priesagos *-iškis*, *-ė*, *-ėnas*, *-ė*, pvz.: *kuršėniškis*, *-ė* LKŽ VI 972, *mažeikiškis*, *-ė* DLKŽ 389, *molėtiškis*, *-ė* DLKŽ 407, *skuodiškis*, *-ė* DLKŽ 716, *šilališkis*, *-ė* DLKŽ 812, *vilniškis*, *-ė* DLKŽ 940, *kupiškėnas* DLKŽ 345, *rokiškėnas* DLKŽ 671, *vabalninkėnas* LKG I 412.

Bendrinėje lietuvių kalboje beveik visi vediniai, žymintys asmenis pagal jų kilmę bei gyvenamąją vietą, imami daryti su priesaga *-ietis*, *-ė*. „Lietuvių kalbos gramatikoje“⁴, be tos reikšmės, nurodyti dar du priesagos *-ietis*, *-ė* vedinių darybos atvejai. Su šia priesaga asmenų pavadinimai sudaromi: 1) iš žemynų, valstybių, kraštų tikrinių vardų, pvz.: *amerikietis*, *-ė* DLKŽ 13, *europietis*, *-ė* DLKŽ 152, *suvalkietis*, *-ė* DLKŽ 794; 2) iš bendrinių vietos pavadinimų, pvz.: *kaimietis*, *-ė* DLKŽ 274, *miestietis*, *-ė* DLKŽ 399, *pajūrietis*, *-ė* DLKŽ 485, *užsienietis*, *-ė* DLKŽ 899.

„Lietuvių kalbos gramatikoje“ užsimenama ir apie tokius priesagos *-ietis*, *-ė* daiktavardžius, kurie žymi ne asmens ryšį su vieta, o jo priklausymą (savo ide-

⁴ Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. I. P. 411.

ologija, veikla...) prie kokio kolektyvo ar žmonių grupės⁵, pvz.: *ansamblietis*, *-ė*, *giminietis*, *-ė*, *gvardietis*, *-ė*, *pasaulietis*, *-ė*, *tautietis*, *-ė*. Tokių pavyzdžių yra ir daugiau, pvz.: *armietis*, *-ė* LKŽ I 309, *tėvynietis*, *-ė* DLKŽ 848.

„Lietuvių kalbos gramatikoje“ norminiais laikomi dvejopi priesagos *-ietis*, *-ė* vediniai: vieni jų žymi asmenis pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą, kiti — pagal priklausymą kolektyvui. Bendrinėje lietuvių kalboje gausėja daiktavardžių, padarytų su priesaga *-ietis*, *-ė* iš darbo vietos, darbo kolektyvo pavadinimo. Priesaga *-ietis*, *-ė* yra dabar labai dari, ji turi tendenciją virsti universaliausiu sudarant asmenų pavadinimus tiek pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą, tiek pagal priklausymą kokiam nors kolektyvui. Blogiausia, kad šios priesagos vediniai vartojami net įkyriai, išstumiant kitų priesagų vedinius. Apie tai yra nemažai rašyta⁶. Tai patvirtina ir mūsų anketiniai duomenys: 65,31 % mūsų apklaustųjų linkę vartoti priesagos *-ietis*, *-ė* vedinius, o 30,43 % renkasi kitų priesagų vedinius.

Kaip jau minėjome, lietuvių kalboje asmenų pavadinimams pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą sudaryti nuo seno vartojamos ir priesagos *-iškis*, *-ė*, *-ėnas* *-ė*. Iš pateiktųjų variantų *vilnietis*—*vilniškis* iš 98 atsakiusių 91(92,9 %) nurodė vartoją *vilnietį*, 5(5,1 %) — *vilniškį* ir 2(2 %) — pažymėjo abu variantus. Iš variantų *kuršėniškis*—*kuršėnietis* pasirodo taip pat dažnesnis yra *kuršėnietis*: jį sakėsi vartoją 50(51 %) iš 97 atsakiusių, *kuršėniškį* pasirinko 45(45,9 %), o 2(2 %) nurodė abu variantus. Taip pat iš kitų pateiktųjų variantų pirmenybė teikiama priesagos *-ietis*, *-ė* vediniams: iš 97 atsakiusių 64 (65,3 %) pasirinko *mažeikietį*, 31(31,6 %) — *mažeikiškį*, 2(2 %) nurodė vartoją abu; iš 95 atsakiusių 53(54,1 %) nurodė *skuodietį*, 41(41,8 %) — *skuodiškį*, 1(1 %) — abu.

Nors vietos gyventojai taip pat dažniau įpratę sakyti *kupiškėnas*, *rokiškėnas*, bet mūsų informantai labiau linkę sakyti *kupiškietis*: jį pažymėjo 67(68,4 %) iš 97 atsakiusių, *kupiškėną* — 29(29,6 %) ir 1(1 %) pasirinko abu variantus. Net iš pateiktųjų variantų *australas*—*australietis* 62(63,3 %) iš 98 atsakiusių sakosi vartoją pastarąjį, 35(35,7 %) — *australą* ir 1(1 %) — abu.

Iš anketoje pateiktų variantų *geležinkelietis*—*geležinkelininkas* 73(74,5 %) iš 97 renkasi *geležinkelietį*, o 23(23,3 %) — *geležinkelininką* (1 informantas abu pažymi), nors žymint pagal specialybę, profesiją, užsiėmimą vartotini priesagos *-ininkas*, *-ė* vediniai.

Sprendžiant iš anketinių duomenų, priesagos *-ietis* vedinius dažniau renkasi technikos (*-ietis* — 30,11 %), kitų priesagų — 11,98 %) mokslų specialistai, o kitų priesagų vedinius dažniau linkę vartoti filologai (*-ietis* — 21,21 %, kitų priesagų — 26,64 %).

Priesagos *-ietis*, *-ė* daiktavardžių plitimas turi neigiamų padarinių. Šie daiktavardžiai dabar gausiai daromi iš bet kokio gamybinio, meninio kolektyvo, organi-

⁵ Ten pat. P. 412.

⁶ Žr. Paulauskienė A., Tarvydaitė D. Gramatikos normos ir dabartinė vartoseną. K., 1986. P. 44—46; Simonaitytė V. Priesagos *-ietis*, *-ė* daiktavardžiai tarybinių metų raštų kalboje // Kalbos kultūra. 1979. Šas. 36. P. 38—44; Venckutė R. Senos ir naujos bėdos // Mūsų kalba. 1980. Nr. 4. P. 15—17 ir kt.

zacijos pavadinimo. Jų darybą ir vartojimą, galimas daiktas, skatina kitos kalbos, ypač rusų. Pavyzdžiui, daug naujų priesagos *-ietis*, *-ė* daiktavardžių sudaroma iš įmonių ir kitokių simbolinių pavadinimų: *baltijietis*, *-ė* („Baltijos“ laivų statykla) T 1985 3, *ekranietis*, *-ė* („Ekran“ gamykla) T 1987 100, *elektronietis*, *-ė* („Elektrono“ gamybinis susivienijimas) VN 1988 76, *jiesietis*, *-ė* („Jiesios“ eksperimentinė dailiosios keramikos gamykla) T 1989 99, *mastietis*, *-ė* („Masčio“ trikotažo fabrikas) T 1989 12, *vairietis*, *-ė* („Vairo“ dviračių gamykla) T 1989 13; iš sporto draugijų bei kolektyvų simbolinių pavadinimų: *dinamietis*, *-ė* („Dinamo“ sporto draugija) T 1985 4, *kibirkštietis*, *-ė* („Kibirkštis“ krepšinio komanda) T 1987 70, *žalgirietis*, *-ė* („Žalgirio“ krepšinio komanda) T 1989 200; iš laikraščių ir leidyklų simbolinių pavadinimų: *tiesietis*, *-ė* (laikraštis „Tiesa“) T 1990 254, *mokslietis*, *-ė* (leidykla „Mokslas“) rš.; iš meno bei kitų kolektyvų simbolinių pavadinimų: *sakalietis*, *-ė*, (vyrų choras „Sakalas“) LR 1990 10, *versmietis*, *-ė* (klubas „Versmė“) T 1987 40, *žiniijietis*, *-ė* („Žinijos“ draugija) MG 1986 4 19 ir kt.

Rusų kalboje iš simbolinių pavadinimų daromi daiktavardžiai su priesaga *-eč*, kurie į lietuvių kalbą dažniausiai verčiami priesagos *-ietis*, *-ė* vediniais, pvz.: *динамовец* (футбольная команда „Динамо“) П 1978 53 — *dinamietis*, *снапмаковец* (футбольная команда „Спартак“) ВМ 1976 257 — *spartakietis*, *торпедовец* (команда по хоккею „Торпедо“) — *torpedietis*, *мосфильмовец* („Мосфильм“) ВМ 1975 156 — *mosfilmietis*. Tokie vertiniai skatina panašių daiktavardžių susidaryti ir iš simbolinių pavadinimų, vartojamų lietuvių kalboje. Tam tikra dalis tokių daiktavardžių yra atsitiktiniai (okaziniai) ir, patekę į raštų kalbą, turi žurnalistinio žargono atspalvį. Be to, nereikia šios priesagos vediniais keisti kitų priesagų vedinius. Šitaip anksčiau iš laikraščių pavadinimų buvo daromi daiktavardžiai su priesaga *-ininkas*, pvz.: *aušrininkas*, *varpininkas*.

Lietuvių kalboje daugėja panašių vedinių, kurie daromi su priesaga *-ietis*, *-ė* iš tų žmonių vardų, kurie suteikti įmonei, mokyklai ar kitokiam kolektyvui. Šiais priesagos *-ietis*, *-ė* vediniais nusakoma asmens priklausymas kolektyvui, kuris ir pavadintas įžymaus asmens vardu, pvz.: *čiurlionietis*, *-ė* (M. K. Čiurlionio vidurinė meno mokykla) LM 1989 13, *janonietis*, *-ė* (J. Janonio popieriaus fabrikas) T 1986 10. Tai naujas, neįprastas kalbos reiškinys.

Blogiausia, kad bendrinėje lietuvių kalboje vartojami priesagos *-ietis*, *-ė* daiktavardžiai, sudaryti iš įvairių kolektyvų bei organizacijų pavadinimų. Kai kurie iš jų labai gremėzdiški, pavyzdžiui, padaryti iš išvestinių daiktavardžių: *leidyklietis*, *-ė* „leidyklos darbuotojas“ LM 1987 9, *švietimietis*, *-ė* „švietimo darbuotojas“ T 1989 12; iš sudurtinių daiktavardžių: *bendrabutietis*, *-ė* (rš.), *literatūrmėnietis*, *-ė* LM 1989 10, kuris padarytas iš žargoniško *literatūrmėnio*; iš dviejų žodžių: *naujaakmenietis*, *-ė* (Naujosios Akmenės gyventojas) T 1989 200, *naujavilnietis*, *-ė* (Naujosios Vilnios gyventojas) VN 1990 242 ir kt. Laikantis lietuvių kalbos normos, nėra reikalo šios priesagos daiktavardžius vartoti vietoj kitų priesagų vedinių. Pavyzdžiui, žymint asmenis pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą, nereikia pamiršti priesagų *-iškis*, *-ė* ir *-ėnas*, *-ė*. Žymint asmenis pagal priklausymą kolektyvui, geriau už priesagą *-ietis*, *-ė* tinka priesaga *-ininkas*, *-ė*.

Lietuvių kalboje labai darūs priesaginiai daiktavardžiai, žymintys mašinas, mechanizmus, įrenginius, prietaisus arba jų dalis. Paprastai jie vadinami įrankių pavadinimais (*nomina instrumenti*). Jais laikomi „tie daiktavardžiai, kurie su priesagomis ar galūnėmis yra padaryti iš veiksmažodžių (dažniausiai tranzityvinių) ir žymi daiktą (inagį, ryką, prietaisą ar šiaip kokią priemonę), skirtą atlikti pagrindiniu žodžiu pasakytam veiksmui“⁷. Įrankių pavadinimų daugiausia sudaroma su priesagomis *-tuvas*, *-iklis*. Tiesa, terminijoje paprastai šių priesagų funkcijos diferencijuojamos: stambesnių techninių priemonių, įvairių mašinų aparatų pavadinimai dažniausiai daromi su priesaga *-tuvas*, o smulkesnių techninių priemonių, mašinų, mechanizmų pavadinimai — su priesaga *-iklis*, rečiau *-eklis*. Bet kartais technikos terminijoje tai pačiai sąvokai žymėti paraleliškai vartojami priesagų *-tuvas* ir *-iklis* vediniai.

Anketine apklausa buvo svarbu išsiaiškinti, kurios priesagos — *-tuvas* ar *-iklis* — vedinius (kai jų reikšmės sutampa) linę vartoti informantai. Anketoje buvo pateikti abiejų priesagų variantai, pvz.: *Nusipirkau sodui (puršiklį, purkštuvą)*. Iš skliausteliuose esančių variantų 91(92,9 %) iš 97 atsakiusiųjų renka *purkštuvą*, o 6(6,3 %) — *puršiklį*. Tokiu pat būdu buvo pateikiami ir kiti variantai: *gaudiklis* ir *gaudytuvas* — iš 80 atsakiusiųjų 62(63,3 %) nurodė *gaudytuvą*, 17(17,3 %) — *gaudiklį*, o 1 (1 %) rinkosi abu variantus; *tieiklis* ir *tiektuvas* — 42 (42,9 %) iš 70 renka *tiektuvą*, 28 (28,6 %) — *tiekiklį*. Taip pat iš variantų *rinkiklis* ir *rinktuvas* pirmenybė teikiama *rinktuvui*: jį pažymėjo 64 (65,3 %) iš 81 atsakiusiojo, o *rinkiklį* — 17 (17,3 %).

Taigi net 66,1 % apklaustųjų nurodo priesagos *-tuvas* vedinius, o 17,33 % — priesagos *-iklis* vedinius. Priesagos *-tuvas* vedinių populiarumui dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje turėjo įtakos ir tai, kad ši priesaga savo darumu yra pralenkianti visas kitas tos reikšmės priesagas. Be to, priesagos *-tuvas* daiktavardžiai dažniausiai esti terminai, o „terminologijoje su šia priesaga tik įrankių pavadinimai ir tedaromi. Tai iš esmės sutampa su literatūrinės ir liaudies kalbos šios priesagos darybos polinkiais. Kita vertus, liaudies kalboje šios priesagos vediniais dažniausiai pavadinami tik įvairūs įnagai“⁸.

Lietuvių šnekamojoje kalboje (dažnai ir raštuose) suaktyvėjusi su priesagomis *-ėjas*, *-tojas* ne asmenvardžių, o įvairių įrankių pavadinimų daryba, pvz.: *skleidėjas*, *smulkintojas* (pašarų). Priesagų *-ėjas*, *-tojas* vediniais pavadinamos ir įvairios cheminės medžiagos, pvz.: *skiedėjas*, *minkštintojas*, *tirpintojas*. Šiam reiškiniui turi įtakos ir slavų kalbos, ypač rusų kalba, kur tos pačios priesagos vediniai tinka pavadinti ir asmenims, ir įrankiams, pvz.: *водумель* ir *водономатель*, *numатель*. Lietuvių kalboje nuo seno skiriamos priesagų *-ėjas*, *-tojas* ir *-iklis*, *-tuvas* vedinių reikšmės. Pirmaisiais pavadinami asmenys, veikėjai, o antraisiais — įrankiai, prietaisai, medžiagos, su kuriomis atliekamas veiksmas. Taigi rusų kalbos žodžiai *распространитель*, *кормоизмельчитель*, *растворитель*, *мягчитель* į lietuvių

⁷ Urbutis V. Daiktavardžių daryba // Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1. P. 381.

⁸ Keinys S. Priesaginė lietuviškų terminų daryba // Lietuvių terminologija: Lietuvių kalbotyros klausimai. V., 1975. T. 16. P. 20.

kalbą turi būti verčiami *sklaidytuvus*, *pašarų smulkintuvus*, *tirpiklis*, *skiediklis*, *minkštiklis*.

Kaip jau minėjome, vediniai su aiškiomis veikėjus žyminčiomis priesagomis dažnai vartojami ne savo reikšme. Sakoma ir rašoma *išėmėjas* (dėmių) vietoj *valiklis*, *pakėlėjas* vietoj *keltuvus*, *kėliklis* ir kt. Tai ryšku ir iš mūsų anketinių duomenų. Iš pateiktųjų variantų *valiklis*, *ėmiklis*, *išėmėjas* (dėmių) dauguma informantų (net 68 (69,4 %) iš 97 atsakiusiųjų) pasirinko nenorminį *išėmėjas*, kuris su priesaga *-ėjas* vartotinas net medžiagoms, su kuriomis atliekamas veiksmas, vadinti. Vedinį *valiklis*, kuris yra norminis, nurodė vartoją tik 24 (24,5 %) informantai, o *ėmiklis* — 3 (3,1 %).

Iš apklaustųjų vedinį *išėmėjas* dažniausiai nurodė: technikos mokslų specialistai — 19 iš 23, žemės ūkio — 10 iš 14, ekonomikos — 11 iš 15. Mūsų nuostabai ši vedinį taip pat pasirinko net 11 iš 20 filologų (tiesa, kaip minėjom, dauguma apklaustųjų filologų yra rusų kalbos specialistai).

Palyginti daug mažiau, negu vedinį *išėmėjas*, informantų pasirinko nenorminį vedinį *skiedėjas*: jį nurodė vartoją 24 (24,5 %) iš 95 atsakiusiųjų, o norminį *skiediklis* — 61 (61,9 %). Iš apklaustųjų labiausiai ši nekodifikuotą leksikos variantą pasirodo pamėgę technikos mokslų specialistai: jį pasirinko 12 iš 23 atsakiusiųjų.

Mūsų nagrinėjami priesagų *-ėjas*, *-tojas* vediniai kartais dar turi ir priešdėlį, kuris nelabai būdingas lietuvių kalbai. Gana dažnas lietuvių kalboje ir nevykęs darinys *pagreitintojas*. Iš anketinės apklausos paaiškėjo, kad jį linkę vartoti net 64 (65,3 %) iš 90 atsakiusiųjų, o norminį variantą *greitintuvus* — 26 (26,5 %). Neteiktiną lietuvių kalbai *pagreitintoją* labiausiai pamėgę žemės ūkio (jį nurodė 10 iš 12 atsakiusiųjų) ir technikos (jį pasirinko 16 iš 19 atsakiusiųjų) mokslų specialistai.

Taip pat dauguma informantų pasirinko nenorminį *pakėlėjas* — net 65 (66,3 %) iš 86 atsakiusiųjų (vietoje pateikto anketoje norminio varianto *kėliklis* — jį pažymėjo savo atsakuose 26 (26,5 %) informantai). Vienas informantas neįaučia *pakėlėjo* ir *kėliklio* skirtumo, todėl renkasi abu.

Dažnai mūsų kalboje vartojamas ir nevykęs darinys *autopakrovėjas* vietoj norminio *autokrautuvus*. Tai matyti ir iš mūsų anketinių duomenų: iš 93 atsakiusiųjų net 70 (71,4 %) pasirinko *autopakrovėją*, o 23 (23,5 %) — *autokrautuvą*. Darinys *autopakrovėjas* yra ir labai griozdiškas, šalia pirmojo tarptautinio dėmens *auto-* turintis dar ir lietuvišką priešdėlį *pa-*. Raštų ir šnekamojoje kalboje vartojamas ir *autopakrautuvus*. Tokie dariniai bendrinei lietuvių kalbai neteiktini ir daugeliu atvejų vartotini be lietuviško priešdėlio. Su lietuvišku priešdėliu šie daiktavardžiai pateisinami tik tada, jei be priešdėlio jie turi kitokią termino reikšmę.

Taigi lietuvių kalbos norma reikalauja, kad priesagų *-ėjas*, *-tojas* vediniai žymėtų asmenis, veikėjus ir nebūtų vartojami įrankiams, prietaisams, mašinoms, medžiagoms su kuriomis atliekamas veiksmas, vadinti⁹.

Dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje plinta daug abstrakčios reikšmės daiktavardžių. Jie ypač paplitę moksliniame bei publicistiniame stiliuose. Daug vartojama vardažodžių abstraktų arba ypatybių pavadinimų, kurie su priesagomis ir

⁹ Apie tai plačiau žr. Keinys S. Min. veik. P. 24–27.

galūnėmis dažniausiai padaromi iš būdvardžių, rečiau — iš daiktavardžių, o kartais ir iš kitų linksniuojamų žodžių¹⁰.

Pati dariausia vardažodžių abstraktų priesaga yra *-umas*, iš likusiųjų dar minėtinos *-ybė* bei *-ystė*. Priesagos *-umas* ir *-ybė* dažniausiai yra vartojamos būdvardžių abstraktams darytis, o priesaga *-ystė* — daiktavardžių abstraktams.

Kai kurie priesagos *-ystė* daiktavardžiai pagal savo reikšmę yra artimi priesagų *-umas* bei *-ybė* daiktavardžiams. Būdingiausias skirtumas tarp priesagų *-umas* ir *-ybė* abstraktų yra tas, kad „priesagos *-ybė* vedinius ypač mėgstama vartoti tada, kai žymimąją ypatybę reikia labiau pabrėžti, suintensyvinti, kitaip sakant, kai kalbama apie labai ryškia, stipriai pasireiškiančią ypatybę¹¹.

Bandyta išsiaiškinti, kurių priesagų vedinius dažniau linkę vartoti mūsų informantai. Anketoje buvo pateikti vediniai: *antrametystė—antrametiškas*. Iš 92 atsakiusių 80 (81,6 %) nurodė vartoją variantą *antrametystė*, o 12 (12,2 %) — *antrametiškas*. Taip pat nurodyti žodžiai su priesagomis *-ystė* ir *-ybė*: *pilnametystė—pilnametybė*, *neturtystė—neturtybė*. Iš 97 atsakiusių *pilnametystę* pažymėjo 91 (92,9 %), o *pilnametybę* — 6 (6,1 %); iš 72 informantų 25 (25,5 %) pasirinko *neturtystę*, o 46 (46,9 %) — *neturtybę*.

Dėl rusų kalbos poveikio vis dažniau pasirodo daiktavardžių su priešdėliu *nu-* ir priesaga *-imas*, kurie paprastai yra terminai, pvz.: *nudujinimas—обезглаживание*, *nukensminimas—обезвреживание*, *nuriebalinimas—обезжиривание*, *nuskausminimas—обезболивание*, *nuvandeninimas—обезвоживание*.

Šios darybos žodžiai kalbininkų neaprobuojami, bet specialioje literatūroje ir šiaip vartosenoje paskutiniausiais dešimtmečiais gana dažni. Ir mūsų apklausti asmenys iš pateiktų variantų *anestezavimas—anestezija—nuskausminimas* pirmenybę teikia *nuskausminimui*: iš 96 atsakiusių jį pasirinko 53 (54,1 %), *anestezavimą* nurodė 12 (12,2 %) *anestezija* — 19 (19,4 %). Įdomu pažymėti, kad vedinį *nuskausminimas* pasirinko net 11 iš 20 filologų, taip pat jam pirmenybę teikė 13 iš 23 technikos, 10 iš 15 ekonomikos, 7 iš 10 gamtos mokslų specialistų.

Lietuvių kalboje gausėja ir būdvardžių. Jų darybos ir vartojimo aktyvėjimui turėjo reikšmės ir mokslo bei technikos raida, pareikalavusi sudėtingų pavadinimų, kurie dažnai žymimi būdvardžiu ir daiktavardžiu. Dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje dariausios būdvardžių priesagos yra *-inis*, *-ė*, *-iškas*, *-a*, *-ingas*, *-a*. Daugiausia yra priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžių. Šios priesagos būdvardžių darybos produktyvumui turėjo įtakos ir tai, kad jie gali būti daromi iš daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių, dalyvių, prieveiksmių, prielinksnių konstrukcijų ir kt.¹². Taigi priesaga *-inis*, *-ė* gali būti dedama prie įvairios struktūros ir įvairios reikšmės pagrindinių žodžių.

¹⁰ Plačiau žr. Urbutis V. Daiktavardžių daryba // Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1. P. 306—316.

¹¹ Ten pat. P. 308.

¹² Plačiau žr. Kniūkšta P. Priesagos *-inis* būdvardžiai: daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai. V., 1976. P. 7—55.

Priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžių darybos produktyvumas ir yra viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurių šie būdvardžiai taip gausiai vartojami ir jų vis daugėja dabartinėje lietuvių kalboje. Jų gausu tiek šnekamojoje, tiek raštų kalboje, ypač publicistikoje, mokslo literatūroje.

Būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* darybai bei vartojimui turi įtakos ir išorinės priežastys. Viena iš jų — rusų kalbos poveikis. Rusų kalbos būdvardžiai su priesagomis *-енный*, *-ский* skatina būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* darybą bei vartojimą lietuvių kalboje, plg.: *gamybinis* — *производственный*, *kokybinis* — *качественный*, *mičiurininis* — *мицуринский*, *ūkinis* — *хозяйственный* ir kt.

Nemažai problemų iškyla dėl priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžių vartojimo lietuvių kalboje, ypač dėl būdvardžių konkurencijos su nusakomuoju kilmininku. Ne visi priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai yra būtini, juo labiau, kad jie dažnai nepagrįstai vartojami vietoj daiktavardžio kilmininko¹³.

Mėginta išsiaiškinti, ar priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžius, ar daiktavardžių kilmininką (žinoma, kai šių gramatinių formų reikšmės sutampa) labiau linkę vartoti mūsų informantai. Anketoje buvo pateiktas sakiny: *Kultūros namuose įvyko (kraštotyrinė, kraštotyrininkų) vakaronė*. Iš skliausteliuose esančių variantų reikėjo pasirinkti vieną. Iš 96 atsakiusiųjų 90 (91,8 %) pasirinko blogesnį variantą — *kraštotyrinė vakaronė*, o 6 (6,1 %) (filologai) — *kraštotyrininkų vakaronė*. Iš variantų *įrankinis cechas* — *įrankių cechas* taip pat populiariausias pasirodė *įrankinis cechas*: jį nurodė 78 (79,6 %) iš 97 atsakiusiųjų, o *įrankių cechą* — 19 (19,4 %). Teiktiną variantą *įrankių cechas* pažymėjo 18 iš 19 filologų ir 1 gamtininkas.

Iš variantų *metodinis kabinetas* ir *metodikos kabinetas* populiariausias yra *metodinis kabinetas*: iš 95 jį sakosi vartoją 69 (70,4 %), o *metodikos kabinetą* — 25 (25,5 %); 1 (1 %) — pažymėjo abu variantus.

Lietuvių kalboje vartojama ir būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* bei pirmaisiais dėmenimis *bendra-* ar *visa-*. Jų pasirodymą skatino ir rusų kalba (plg. rusų k. *общее* ir *все*). Dažniausiai šie būdvardžiai ir yra vertiniai iš rusų kalbos. Tokie būdvardžiai nepriimtini lietuvių kalbai ir paprastai taisomi, numetant *bendra-* ir *visa-*. Vietoj šių būdvardžių vartotini taip pat ir žodžių junginiai. Bet minėtos darybos būdvardžiai dažni mūsų kalboje, pvz.: *bendraliaudinis turtas* LR 1990 199, *bendra-valstybinė reikšmė* T 1989 12, *visaliaudinis patriotizmas* R 1990 270.

Dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai dažnai daromi iš prielinksnių konstrukcijų¹⁴, ypač iš daiktavardžių ir prielinksnio *tarp*. Rusų kalboje beveik tuo pačiu metu pradėjo gausėti būdvardžių su dėmeniu *меж-* (*между-*). Rusų lingvistai teigia, kad ši darybos tendencija labai išryškėjo apie mūsų amžiaus vidurį¹⁵.

Minėtos darybos būdvardžiai dažnai nukonkuruoja lietuvių kalbai teiktines kilmininko linksnį. Tai matyti ir iš mūsų anketinės apklausos duomenų. Anketoje

¹³ Žr. Kniūkšta P. Min. veik. P. 123—158.

¹⁴ Plačiau žr. Kniūkšta P. Min. veik. P. 36—43.

¹⁵ Жг. Бельчиков Ю. А. О развитии русской лексики в советскую эпоху // Русский язык в школе. 1965. № 6. С. 3—9.

buvo pateikti variantai: *vyriausybių susitarimas* — *tarpyvyriausybinis susitarimas*. Iš 96 atsakiusiųjų 47 (48 %) pasirinko variantą *vyriausybių susitarimas*, o 49 (50 %) — *tarpyvyriausybinis susitarimas*. Iš pirmenybę teikiančių blogesniam variantui yra technikos (iš 23 jį nurodė 14, *vyriausybių susitarimas* — 9) ir žemės ūkio (iš 14 *tarpyvyriausybinis susitarimas* sakosi vartoją 9, o *vyriausybių susitarimas* — 5) mokslininkai. Be to, *tarpyvyriausybinį susitarimą* savo atsakuose pažymėjo ir 5 iš 18 atsakiusiųjų filologų.

Tokios darybos būdvardžių gausu ir spaudoje, nors norimai minčiai pasakyti dažnai net geriau tinka daiktavardžių kilmininkas. Plg.: *tarpkatedrinis ryšys* VN 1989 20 ir *katedrų ryšys*; *tarpnacionalinis priešiškus* VN 1989 223 ir *nacijų, tautų priešiškus*, *tarpnacionalinė santarvė* VN 1989 223 ir *nacijų, tautų santarvė*, *tarpnacionalinis susvetimėjimas* VN 1989 223 ir *nacijų, tautų susvetimėjimas*, *tarpyvyriausybinis susitarimas* LA 1990 133 ir *vyriausybių susitarimas*.

Kaip rodo anketinės apklausos duomenys, priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžius linkę vartoti 60,02 % mūsų informantų, o daiktavardžio kilmininką — 34,88 %. Didžiausias procentas linkusių vartoti priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžius iš mūsų informantų yra technikos (52,18 %; daiktavardžio kilmininką — 16,38 %) ir žemės ūkio (18,63 %; daiktavardžio kilmininką — 7,2 %) mokslų specialistų. Lietuvių kalboje daikto ypatybei žymėti geriau tinka nusakomasis kilmininkas. Taigi geriau taip pat vartoti *metodikos kabinetas*, *kraštotylininkų vakaronė*, *įrankių cechą*.

Dabartinėje lietuvių kalboje priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai dažnai linkę išstumti iš vartosenos ir priesagos *-ingas*, *-a* būdvardžius. Tarp šių būdvardžių yra reikšmės skirtumų. Priesagos *-ingas*, *-a* būdvardžiai žymi gausų ypatybės turėjimą arba ypatybės ryškumą, o priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai pirmiausia nusako daikto rūšį. Kartais šie būdvardžiai vartojami sinonimiškai, bet, kaip teigia P. Kniūkšta, „pagal santykinę turėjimo reikšmę priesagos *-inis* būdvardžiams sinonimiški gali būti tie būdvardžiai su priesaga *-ingas*, kurie rodo paprastą ypatybės turėjimą“¹⁶. Reikėtų įsiminti, kad gausumo, stiprumo reikšmei nusakyti geriau tinka priesagos *-ingas*, *-a* būdvardžiai. Deja, daugeliu atvejų šito nepaisoma. Tai matyti ir iš mūsų anketinės apklausos.

Anketoje buvo toks sakiny: *Gavome daug (baltymingų, baltyminių) pašarų*, kur iš skliausteliuose esančių variantų net 52 (53,1 %) iš 95 atsakiusiųjų pasirinko blogesnį variantą *baltyminių*, o *baltymingų* — 43 (43,9 %). Blogesnį variantą dažniau renkasi technikos (15 iš 23), teisės (10 iš 16), gamtos (7 iš 10) mokslų specialistai.

Didžiausia problema dėl priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžių ir yra ta, kad jie labai nustelbia kitas lietuvių kalbos raiškos priemones. Šių vedinių vartojimas ir norminimas yra vienas iš sudėtingiausių kalbos kultūros klausimų¹⁷.

¹⁶ Kniūkšta P. Min. veik. P. 185.

¹⁷ Žr. Pupkis A. Kalbos kultūros pagrindai. V., 1980. P. 119—120.

Lietuvių kalboje gana dažnai kitas raiškos priemonės, ypač daiktavardžio kilmininką, užgožia ir priesagos *-iškas, -a* būdvardžiai. Tai matyti ir iš mūsų anketos duomenų. Buvo anketoje sakiny: *Moksleiviai renkasi (darbininkų, darbininkiškas) profesijas*. Iš skliausteliuose esančių variantų dauguma — 51 (52 %) iš 98 atsakiusių pasirinko *darbininkiškas, darbininkų* — 46 (46,9 %), o 1 (1 %) nurodė abu variantus. Iš apklaustųjų didžiausias skaičius pasirinkusių variantą *darbininkiškas* yra technikos (iš 23 jį pažymėjo 15) ir ekonomikos (iš 15 jį nurodė 9) mokslų specialistai. Lietuvių kalboje, reiškiant priklausymą kaip rūšinę ypatybę, geriau vartoti nusakomąjį kilmininką, o ne priesagos *-iškas* būdvardį. Tad mūsų minėtame sakinyje reiktų vartoti variantą *darbininkų profesijas*, nes priešingu atveju atrodytų, kad mokiniai renkasi panašias į darbininkų profesijas.

Dabartinėje vartosenoje vis daugėja sudurtinių būdvardžių, kurių antruoju dėmeniu eina visas žodis su priesaga *-iškas, -a*, pvz.: *daugiatautiškas, -a, lygiateisiškas, -a, naujamadiškas, -a* ir kt. Vietoj jų dažnai geriau vartoti galūnės *-is* vedinius¹⁸. Bet iš anketoje pateiktųjų variantų *lygiateisiškas*—*lygiateisis* dauguma mūsų informantų pasirinko pirmąjį: jį nurodė 60 (61,2 %) iš 98 atsakiusių, o geresnį variantą *lygiateisis* — 37 (37,8 %), 1 (1 %) informantas sakosi vartojęs abu variantus. Didžiausias skaičius, pasirinkusių variantą *lygiateisiškas* (16 iš 23), yra technikos mokslų specialistai.

Anketoje buvo pateiktas sakiny: *Man patinka šita (naujamadiška, naujamadė) suknelė*. Vėlgi populiariausias pasirodė *naujamadiška*: ši dirbtinį variantą sakosi vartoja: net 76 (77,6 %) iš 93 atsakiusių, o 16 (16,3 %) pasirinko teiktiną variantą *naujamadė*.

Dar vartojami (ypač šnekamojoje kalboje) hibridai su *-avas*, pvz.: *ružavas* (= rožinis), *smėliavas* (= smėlinis). Tai rodo ir anketinė apklausa. Ypač populiarius hibridas *ružavas*: jį sakosi vartoja 42 (42,9 %) informantai iš 96. Jį labiausiai yra pamėgę technikos (rinkosi 14 iš 23), žemės ūkio (8 iš 14), ekonomikos (8 iš 15) mokslų specialistai. Taip pat minėtą hibridą savo atsakuose pažymėjo net 6 iš 19 filologų.

Hibridas *smėliavas* labiau traukiasi iš vartosenos. Vietoj jo kalboje vis tvirčiau įsigali norminis leksikos vienetas *smėlinis*. Tai matyti ir iš mūsų anketos rezultatų. *Smėliavą* savo atsakuose nurodė tik 14 (14,7 %) iš 95 atsakiusių: 8 technikos, 4 žemės ūkio, 2 ekonomikos mokslų specialistai.

Lietuvių kalboje, ypač šnekamojoje, dažnai vartojama netaisyklingos darybosrieveiksmių, pvz.: *dvasiniai* (= *dvasiškai*) *nualintas, į gyvenimą žiūriu filosofiniai* (= *filosofiškai*), *fiziniai* (= *fiziškai*) *atsilikęs* ir kt. Tai matome ir iš anketinių duomenų.

Anketoje pateiktas sakiny: *Bilietai buvo išpirkti per (rekordiniai, rekordiškai, labai, nepaprastai) trumpą laiką*. Net 47 (48 %) iš 98 atsakiusių sakosi vartoją netaisyklingos darybosrieveiksmį *rekordiniai*, 39 (39,8 %) — *rekordiškai*, 12 (12,2 %) — *labai, nepaprastai*.

¹⁸ Plg. Kalbos praktikos patarimai. V., 1985. P. 109.

Bendrinėje lietuvių kalboje nedaromirieveksmiai iš santykinių būdvardžių, su priesaga *-inis*, *-ė*. Tokia daryba yra atsiradusi dėl kitų kalbų poveikio. J. Jablonskis, taisydamas minėtos darybosrieveksmius, dažnai matė ir visos konstrukcijos, vartojamos su šiaisrieveksmiaiis, netaisyklingumą¹⁹.

Apibendrinant priesagų vedinių vartojimą dabartinėje lietuvių kalboje galima daryti išvadą, kad dar dažnai vartojami ir netaisyklingos darybos daiktavardžiai, būdvardžiai,rieveksmiai. Tai liudija ir anketiniai duomenys: 57,65 % informantų linkę vartoti nenorminius priesagų vedinius, o 37,75 % — norminius. Iš anketos duomenų taip pat matyti, kad didžiausias procentas iš apklaustųjų, pasirinkusių nenorminius priesagų vedinius, yra technikos mokslų specialistų: 63,73 % jų pasirinko blogus variantus, o 34,35 % — gerus. Kaip matėme, kai kurie priesagų vediniai vartojami ir ne savo vietoje.

SUTRUMPINIMAI

- DLKŽ — Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Ats. red. J. Kruopas, 1972.
LA — Lietuvos aidas (laikraštis).
LKG — Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. 1965. T.1.
LKŽ — Lietuvių kalbos žodynas / Ats. red. J. Kruopas. 1968. T.1; 1969. T.2.; 1962. T.6.
LM — Literatūra ir menas (laikraštis).
LR — Lietuvos rytas (laikraštis).
MG — Mokslas ir gyvenimas (žurnalas).
R — Respublika (laikraštis).
rš. — raštai, neturintys atskirų sutrumpinimų.
T — Tiesa (laikraštis).
VN — Vakarinės naujienos (laikraštis).
BM — Вечерняя Москва (laikraštis).
П — Правда (laikraštis).

Pastaba: Skaičiai rodo laikraščių išleidimo metus, numerius, žurnalų metus, numerius ir puslapius. Romėniški skaičiai rodo knygų tomus, arabiški — puslapius.

ON THE USAGE OF CERTAIN DERIVATIVE SUFFIXES IN LITHUANIAN

Summary

The present paper is based on the data collected by using a special questionnaire of lexical investigation "*Leksikos tyrimo anketa*", which was compiled by the author of this report in 1987—1989. This study enables us to determine the usage of some lexical units both in standard and non-standard Lithuanian. Written language was also made use of.

The speech of individuals with different educational levels and living in different regions has been studied. The respondents were people from different spheres of activity: science, production, culture, medicine, services, education, agriculture, transport and communications.

The questionnaire contained several versions of the word or saying, and the respondent had to make his choice. It turned out that the respondents tended to choose barbarisms and hybrids; word-for-word translation mistakes were made in using complex words, shortened forms, or prefixes and suffixes.

¹⁹ Žr. Jablonskio raštai / Sud. J. Balčikonis. K., 1936. T. 5. P. 10, 88.

The majority of people with special and even higher education have a bad command of the Lithuanian language. We were mostly interested in the language used by people engaged in science.

A total of 98 respondents have been questioned: philologists, lawyers, economists, engineers, specialists in agriculture, natural sciences, planning and book-keeping. They all are graduates from higher schools, some of them with academic degrees in corresponding fields of science. All of them are native speakers of Lithuanian. The average age of the respondents amounted to 37 years.

We were interested in the usage of certain suffix derivatives, and tried to determine to which of them the priority was given. Suffix derivatives were also evaluated in the light of standard Lithuanian.

As is known, in standard Lithuanian nouns denoting the names of professions, specialties and occupations have the greatest number of suffixes. The nouns of this kind with the Lithuanian suffix *-ininkas*, *-ė* were chosen by 44.73 % of the respondents, while the nouns with the international suffix *-istas*, *-ė* by 26.37 %.

In Lithuanian, suffixes such as *-orius*, *-auninkas*, *-adijas* are also common in these cases. There are very well established hybrids, especially with the suffix *-orius* (*giedorius*, *pasakorius*). A total of 54 (54.1 %) respondents chose the noun *pasakorius* and 48 (49 %), *giedorius*.

In modern Lithuanian, derivatives with the suffix *-ietis*, *-ė* are also commonly used. Just one thing wrong, they are overused. According to our findings, 65.31 % of the respondents preferred the suffix *-ietis*, *-ė* and 30.43 %, other corresponding suffixes.

In Lithuanian, the suffixes denoting names of tools are very productive. The following suffixes — *-tuvas*, *-iklis* — are most common. Sometimes in technological terminology to denote the same concept, derivatives with *-tuvas* or *-iklis* are used simultaneously. Our aim was to determine which suffixes our informants tend to use on condition that the suffixes have the same meaning. Consequently, 66.1 % of our respondents claim to use the derivatives with the suffix *-tuvas* and 17.33 % the derivatives with the suffix *-iklis*.

We have observed that in spoken Lithuanian and often in written Lithuanian the nouns denoting tools but not professions are more common with the suffixes *-ėjas*, *-tojas*. In this respect, the norm of the Lithuanian language is violated, according to which derivatives with the suffixes *-ėjas*, *-tojas* denote doers of the action but not tools or materials by means of which the thing is made.

In contemporary Lithuanian, abstract nouns become more common. In this case, the most productive suffix is *-umas*. The influence of the Russian language being very strong, there is an increasing number of nouns with the prefix *nu-* and suffix *-imas*; as a rule, they are terms, such as *nu-dujinimas*, *nukenksminimas*, *nuskausminimas*, *nuvandeninimas*. Linguists do not approve the usage of these terms, but in scientific literature and everyday use they are very frequent. 54.1 % of the respondents chose exactly this variant.

In Lithuanian, the number of adjectives, particularly with the suffix *-inis*, *-ė* has also increased. They are often misused instead of a noun in the genitive case. This has been confirmed by our findings, namely 60.02 % of our respondents preferred adjectives with the suffix *-inis*, *-ė* and 34.88 % used a noun in the genitive case.

Summarizing the data obtained, we may state that 57.65 % of our respondents tend to use certain derivatives with suffixes that do not conform to the norms of the Lithuanian language, and only 37.75 % of them use the correct language. We may also draw a conclusion that specialists of technical sciences violate the norms more frequently; even 63.73 % of our respondents chose the wrong variants and only 34.35 %, the right ones.